

ЧАСОВИЙ АСПЕКТ ДЕТЕРМІНАНТИ «ОРІЄНТАЦІЯ НА МАЙБУТНЄ» ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДЛІТКІВ

ORCID: 0000-0003-3323-9387

В статті розглянуто часовий аспект детермінанти «орієнтація на майбутнє» та його роль у формуванні життєвої позиції підлітків. Відомим є факт, що залежно від свого віку особистість сприймає час по-різному. Час як константа людського буття має великий вплив на весь психічний світ людини, в тому числі і на формування життєвої позиції особистості. Особливо яскраво це можна побачити у підлітковому віці, коли одночасно починається становлення часової перспективи особистості і формування її життєвої позиції. Орієнтація на майбутнє в її часовому та змістовному аспектах є детермінантою формування життєвої позиції підлітка. Метою статті є експериментальне дослідження часових установок особистості як часового аспекту детермінанти «орієнтація на майбутнє» та їхньої роль у формуванні життєвої позиції підлітків. Часові установки підлітків були досліджені за допомогою «Методу незакінчених речень» С. І. Подмазіна та О. І. Сібіль в модифікації І. В. Михайлової. Експериментально були досліджені такі установки, як «Я-минуле», «Я-теперішнє», «Я-майбутнє». «Я – минуле» містить в собі суб'єктний досвід особистості, системи спонукань та стимулювання особистості, окреслює рубежі та характер саморозвитку, обумовлює успіх його у теперішньому часі, забезпечує впевненість або підриває майбутнє. «Я теперішнє» включає систему знань про себе та про світ, систему саморегуляції, систему способів самореалізації у житті і способів саморозвитку, систему самоствавлення, надає сенс майбутньому, робить його пасивним або активним, а також реалізує або коректує результати минулого. «Я – майбутнє» - це система проєктів себе, свого життя, ієрархія цілей, критеріїв успішності та компетентності. Зв'язок цих трьох часових установок у свідомості особистості складається в картину життєвого шляху, він в структурі індивідуального часу може бути розглянутий крізь призму уявлень особистості про майбутнє. За всіма трьома установками респонденти показали три рівні показників: високі, середні та низькі, які були інтерпретовані в контексті формування життєвої позиції особистості.

Більшість респондентів продемонстрували середні показники за всіма трьома часовими установками, що є нормальним станом речей, тим більше, в підлітковому віці. В статті продемонстровані також психологічні особливості кожного з рівнів показників часових установок.

Ключові слова: *орієнтація на майбутнє, Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє, часовий аспект, часова перспектива, життєва позиція, підлітковий вік.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що на різних етапах онтогенезу людини існують свої особливості сприйняття часу. Не виключенням з цього правила є й підлітковий вік, коли відбуваються значні зміни побудови часової перспективи. Саме в підлітковий період починається становлення часової перспективи особистості. Відповідно до Ф. Зімбардо, часова перспектива визначається як несвідомий процес, при якому безперервний потік особистого та соціального досвіду розподіляється по часовим категоріям, які допомагають надати явищам та подіям впорядкованість, узгодженість і сенс. Ці тимчасові рамки минулого, сьогодення і майбутнього використовуються при кодуванні, зберіганні та відтворенні пережитих подій, а також при формуванні очікувань, цілей, можливостей і уявних сценаріїв (Zimbardo, Boyd, 1999: 117). І. С. Кон виокремлює спрямованість на майбутнє як головну характеристику старшого підліткового віку: «Головним виміром в самосвідомості підлітка є майбутнє, до якого він себе готує» (Кон, 1984: 228). Отже, майбутнє відображає орієнтацію на цілі і винагороди, які людина очікує отримати в майбутньому. Майбутнє детермінується сьогоденням, сьогодення контролюється минулим, але минуле створює те, що майбутнє накладає його цінності на сьогодення» (Бороздина, 1998: 41). Чим більш насиченою є часова перспектива подіями, планами і надіями, тим інтенсивнішим і змістовнішим є життя людини. І навпаки, чим менше надій, планів на майбутнє і реальних подій на часовій перспективі, тим біднішим і беззмістовним є життя (Белановская, 2011: 48).

Головною особливістю самосвідомості у підлітковому віці є спрямованість всіх їх думок, переживань та сподівань у майбутнє. Орієнтація на майбутнє є основою для успішного особистісного та професійного самовизначення. Основними складовими ставлення до майбутнього є часові установки (Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє), тобто часова перспектива, та життєві цілі, які охоплюють часовий та змістовий аспекти цієї особистісної детермінанти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундамент нашого дослідження був підготовлений численним науковими працями. Так, Ф. Зімбардо та Дж. Бойд присвятили своє дослідження поняттю часової

перспективи та її організації. Л.В. Бороздіна аналізує особливості зміни часової перспективи суб'єкта. Праця Є. І. Головахи та О. О. Кроника присвячена психологічному часу особистості. І. С. Кон та С. Л. Рубінштейн вивчають особливості становлення самовідомості особистості, в тому числі і у часовому контексті. П. Авдулова в своїй праці розглядає психологічні особливості підліткового вік. Схожу проблему підіймають й С. І. Подмазін та О. І. Сібіль, які працюють над проблемою психологічної допомоги «важким» підліткам. Значимими для нашого дослідження стали й праці О. В. Белановської, І. Р. Зайнагабдінова, І. В. Михайлової, які досліджують особливості орієнтації на майбутнє у підлітків та окремих категорій підлітків. Проте проблема впливу детермінанти «орієнтація на майбутнє» на становлення життєвої позиції в підлітковому віці зачіпається лише побіжно, тому метою даної публікації є експериментальне дослідження часових установок особистості як часового аспекту детермінанти «орієнтація на майбутнє» та їхньої ролі у формуванні життєвої позиції підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Часові установки підлітків ми досліджували за допомогою «Методу незакінчених речень» С. І. Подмазіна та О. І. Сібіль в модифікації І. В. Михайлової. Проективний «Метод незакінчених речень» С. І. Подмазіна та О. І. Сібіль, дає можливість розглянути розвернену часову перспективу (Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє) підлітка та визначити основні можливі напрями розвитку особистості та становлення її життєвої позиції (Подмазін С. И., Сибиль А. И., 1996: 35-37). Дана методика була модифікована І. В. Михайловою для дослідження ставлення до себе відносно часу (Михайлова І. В., 2010: 98).

Наше дослідження ми почали із дослідження такої часової установки, як «Я – минуле». «Я – минуле» містить в собі суб'єктний досвід особистості (ціннісний, рефлексивний, операційний, комунікативний), систем, спонукань та стимулювання особистості, окреслює рубежі та характер саморозвитку, обумовлює успіх його у теперішньому часі, забезпечує впевненість або підриває майбутнє. «Я теперішнє» включає систему знань про себе (характер, здібності, потреби) та про Світ, систему саморегуляції, систему способів самореалізації у житті і способів саморозвитку, систему самосталення, надає сенс майбутньому, робить його пасивним або активним, а також реалізує або коректує результати минулого. «Я – майбутнє» - це система проектів себе, свого життя, ієрархія цілей, критеріїв успішності та компетентності. Майбутнє мотивує та надає цінності теперішньому, приймає або не приймає минуле (Бахтин, 1979: 62). Зв'язок цих трьох часових установок у свідомості особистості складається в картину життєвого шляху, він в структурі індивідуального часу може бути

розглянутий крізь призму уявлень особистості про майбутнє: «Те, на що очікує дитина чи дорослий, багато в чому визначає, що він/вона думає або робить» (Allport, 1960: 327). С. Л. Рубінштейн вважає необхідний зв'язок сьогодення, минулого і майбутнього в житті людини «детермінованістю людини, її властивостей, рішень і відповідальності людини не тільки за те, що вона робить, але і за те, чим вона буде, стане, за саму себе, за то, що вона є, оскільки те, що вона є, - це в якійсь попередній момент її життя було тим, що вона буде» (Рубінштейн, 1973: 162). Індивідуальний час людини відрізняється від об'єктивного фізичного часу в тому, що «початком» індивідуального часу є майбутнє, тоді як «початком» і об'єктивного часу є минуле. Пояснення цьому факту було запропоноване О. О. Логіновим. Об'єктивний фізичний час є незворотним, безперервним та направленим від минулого через теперішнє до майбутнього. В біологічних системах час розщеплюється на «фізичний» – об'єктивний, біологічний, та «індивідуальний» – той, що перебуває біологічною істотою. Цей другий час має певну автономність, яка проявляється через усвідомлення категорій минулого, теперішнього та майбутнього. Для людини час минає одночасно в двох напрямках: 1) онтогенез йде відповідно до фізичного часу від минулого до майбутнього; 2) індивідуальний час розвивається навпаки, від майбутнього до минулого (Логінов, 1979: 50). Це можна пояснити так: в хронологічному аспекті встановлення цілі завжди передують вибору засобів її досягнення, тим не менш в свідомості особистості подія-мета переносяться у той відрізок часу, який знаходиться за моментом реалізації події-засобу (Головаха, Кроник, 1984: 67). З цього випливає, що людина може вільно структурувати свій психологічний час, тобто майбутнє є для особистості потенційно змінюваним. Прогнозування майбутнього залежить від досвіду минулих подій та мети, яка ставиться на майбутнє. Тому для дослідження орієнтації на майбутнє, необхідним є визначення всіх трьох часових установок.

Переважаюча орієнтація людини на певний час включена в цілісну особистісну організацію і, як правило, пов'язана з інтелектуальними, емоційними і вольовими якостями.

Характерні для людини часові орієнтації формують певний тип ставлення до життя, висловлюючись в своєрідних життєвих стратегіях, визначають її життєву позицію.

Результати дослідження часових установок підлітків за допомогою «Методу незакінчених речень» С. І. Подмазіна та О. І. Сібіль в модифікації І. В. Михайлової представлені в табл. 1.

Вікові особливості прояву часових установок в підлітковому віці

Часові установки	Рівні	Вибірка 13-14 років		Вибірка 14-15 років		φ*	Загальна вибірка 13-15 років	
		Абс	%	Абс	%		Абс	%
Я - минуле	Високий	30	25,64	22	18,64	-	52	22,13
	Середній	45	38,46	64	54,24	2,43**	109	46,38
	Низький	42	35,90	32	27,12	-	74	31,49
Я - теперішнє	Високий	29	24,79	23	19,49	-	52	22,13
	Середній	46	39,32	60	50,85	1,78*	106	45,11
	Низький	42	35,90	35	29,66	-	77	32,77
Я - майбутнє	Високий	19	16,24	36	30,51	2,62**	55	23,40
	Середній	59	50,43	45	38,14	1,91*	104	44,26
	Низький	39	33,33	37	31,36	-	76	32,34

Примітка:

1. * $p \leq 0,05$;
2. ** $p \leq 0,01$

Високі показники за шкалою «Я-минуле» виявлені у 25,64% підлітків 13-14 років та 18,64% підлітків 14-15 років. Ці респонденти звернені думками у минуле, у власні дитячі роки, вони можуть розглядати їх як найкращі в своєму житті. Позитивне минуле відображає тепле, сентиментальне ставлення до минулого і характеризується ностальгічною, позитивною реконструкцією минулого, воно представляється в райдужному світлі. Такі підлітки мають високі показники емпатії та є неагресивними. Підлітки з високим показником орієнтації на минуле часто співвідносять ймовірність досягнення своїх життєвих планів із всіма компонентами цільового планування життєвої перспективи, особливо при плануванні дальньої життєвої перспективи.

Середні показники за шкалою «Я-минуле» зростають від 38,46% 13-14 річних досліджуваних до 54,24% 14-15-річних учнів, $\phi^*=2,43$, $p \leq 0,01$. Підлітки,

які демонструють показники цього рівня, характеризується амбівалентним ставленням до власного минулого. Деякі моменти сприймаються як позитивні, деякі – як негативні. Вони адекватно відносяться до свого минулого, визнають його вплив на особистість, проте не сприймають минуле як головний ідентифікатор своєї особистості.

Низький рівень, що відрізняється негативним ставленням до власного минулого, намаганням забути його і ніколи не повертатися до цих спогадів, певним чином зменшується від 8 класу (35,90%) до 9 класу (27,12%) на 8,78%. Ці респонденти незадоволені власним дитинством, хотіли б змінити його в кращу сторону. Негативне минуле передбачає травму, біль та жаль через реальні неприємні і травматичні події, через негативну реконструкцію позитивних подій, або через те й інше разом. Такі діти часто є імпульсивними, образливими, тривожні, агресивні, дратівливі, часто мають ознаки депресії, низьку самооцінку. Слід сказати, що вони також в основному мають низькі показники за шкалою «Я-теперішнє».

Високі або низькі показники за шкалою «Я-минуле» є більш характерними для людей похилого віку (децентрація в минуле) і вважаються вираженням часу життя. Їх наявність в осіб підліткового віку можна пояснити проблемною навантаженістю сучасної молоді, причинами якої А. Тоффлер називає: великий темп змін в соціумі, часові децентрації в минуле і сьогодення в програмах шкільного навчання, відсутність навичок цілепокладання і уяви (Toffler, 1984: 362). Б. Заззо вважає, що вибір дитинства як найкращого періоду свого життя свідчить про емоційне неблагополуччя в теперішньому і наявність захисної позиції по відношенню до соціальних вимог та дорослішання. Така установка виникає в результаті труднощів цілепокладання та співвіднесення ближньої та дальньої часових перспектив (Головаха, Кроник, 1984: 73). Таким чином, спрямованість в минуле, позитивна чи негативна, у підлітків слід вважати регресивною тенденцією, оскільки вони вважають, що від майбутнього нічого очікувати, а теперішнє не приносить їм також задоволення. Спрямованість в минуле заважає підліткам ставити цілі та планувати подальше життя. Таку установку часто супроводжує нестійка або несформована життєва позиція (Авдулова, 2018: 135).

За параметром «Я-теперішнє», який визначає міру задоволення власним теперішнім життям, досягненнями та успіхами тепер, розподіл респондентів в обох вибірках за ступенем вираженості такий: високі показники характерні для 24,79% 13-14-річних та 19,49% 14-15-річних респондентів, низькі – відповідно для 35,90% та 29,66% учнів 8-9-х класів.

Високий рівень ставлення до теперішнього відображає гедоністичне, ризиковане, «а мені все одно» ставлення до часу і життя. Передбачає орієнтацію

на задоволення, хвилювання, збудження, насолоду в сьогодні і відсутність турботи про майбутні наслідки або жертв на користь майбутніх нагород. Ці підлітки імпульсивні, знаходяться в постійному пошуку нових вражень, часто недобросовісні. Підлітки з високим показником орієнтації на теперішнє співвідносять досягнення своїх цілей із плануванням лише найближчої життєвої перспективи. Високий рівень ставлення до теперішнього має незначну негативну вікову тенденцію зниження на 5,3%, що зумовлено намаганнями учнями 9 класу прискорити події сьогодні, щоб скоріше закінчити школу, вступити до вузу та розпочати самостійне життя без зовнішнього контролю.

Низькі показники за цією шкалою розкривають фаталістичне, безпорадне і безнадійне ставлення до майбутнього і життя. Ці підлітки мають низьку самооцінку, ознаки депресії, імпульсивні, уразливі, підозрілі. Цей фактор відображає відсутність сфокусованої тимчасової перспективи. Підліткам бракує фокуса на цілі як у орієнтованих на майбутнє, немає акценту на хвилюванні як у гедоністів, немає ностальгії або гіркоти як у тих, хто має високі показники за шкалою «Я-минуле». Низькі показники за шкалою «Я-теперішнє» розкривають переконання, що майбутнє зумовлене і на нього неможливо вплинути індивідуальними діями, а теперішнє має переноситися із смиренням, тому що люди знаходяться у владі долі.

Статистично значущі вікові зміни знову спостерігаються у напрямку зростання суперечливого ставлення до теперішнього на 11,53% на середньому рівні, де процентні відношення становлять 39,32% учнів 8 класу та 50,85% учнів 9 класу, відповідно, $\phi^*=1,78$, $p \leq 0,05$. Це свідчить про незбалансованість поглядів учнів підліткового віку на власне теперішнє, які під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників намагаються жити майбутнім, не аналізуючи своє теперішнє життя.

Шкала «Я-майбутнє» відображає загальну орієнтація на майбутнє та припускає, що поведінка підлітка більшою мірою визначається прагненнями до цілей і винагород майбутнього.

Дана часова установка відрізняється значною позитивною віковою тенденцією на високому рівні від 16,24% в 8 класі до 30,51% в 9 класі, що статистично становить $\phi^*=2,62$, $p \leq 0,01$. Високий рівень цієї установки вказує на позитивне ставлення до власного майбутнього, оптимістичні погляди, які супроводжуються переживанням радості, задоволення, впевненості у майбутньому щасливому житті. Ці підлітки часто мають гарну самооцінку та добросовісно виконують свої обов'язки та завдання, вони є рішучими, мають високі адаптаційні можливості. Такі респонденти засвоїли конструктивну установку на формування життєвої позиції, впевнені в правильності своїх рішень і, як правило, зробили вибір місця навчання самостійно, що свідчить про

досягнути ідентичність. Підлітки з високим показником орієнтації на майбутнє, аналогічно підліткам із високими показниками орієнтації на минуле, часто співвідносять ймовірність досягнення своїх життєвих планів із всіма компонентами цільового планування життєвої перспективи, особливо при плануванні дальньої життєвої перспективи.

Середній рівень виявляється в суперечностях часових установок, коли чергується то негативне, то позитивне ставлення до майбутнього. Такі респонденти часто проявляють невпевненість у правильності власних дій, тому покладаються на батьків у виборі професії або відкладають це рішення на невизначений термін, тому що не навчилися достатньо добре дотримуватись власній життєвій позиції. Їм притаманна стадія мораторію або дострокова ідентичність, яка сформована на основі старих моделей життя оточуючих дорослих. Спостерігається значне статистичне зменшення цього рівня на 12,29%, що становить $\phi^*=1,91$, $p \leq 0,05$, що свідчить про зростання свідомого вибору свого майбутнього шляху самостійно.

Значна частина досліджуваних знаходиться на низькому рівні прояву установки «Я-майбутнє» в обох вибірках — 33,33% 13-14 років та 31,36% 14-15 років. Цей рівень характеризується дезінтеграційними процесами, які ведуть до незбалансованості Я-теперішнього з Я-минулим та Я-майбутнім. Це призводить до порушення часової перспективи і негативного ставлення до майбутнього, інколи спостерігається відмова про це думати.

Низький рівень знижується від 13 до 15 років на 1,97%. Даний факт вказує на позитивні зміни у ставленні до майбутнього серед учнів підліткового віку та зменшення відсотку людей з дифузною ідентичністю, які не вміють дотримуватись власної життєвої позиції.

Слід сказати, що підлітки, які сприймають свій індивідуальний час як єдність всіх трьох складових, тобто не мають низьких показників за жодною з трьох шкал, здатні побудувати більш чіткий життєвий план, ніж інші їх однолітки, в яких є труднощі сприйняття будь-якого з аспектів індивідуального часу. Дослідження І. О. Зайнагабдінова встановили, що к 13-15 рокам відбувається формування погляду на власне минуле та уявлення про себе в минулому. Суб'єктивне теперішнє в підлітковому віці звужується, стає монотонним, сильнішим стає інтерес до зміни особистості та теперішньому. У більшості підлітків у відношенні до майбутнього мрії та фантазії змінюють плани та очікування, частіше негативні. Майбутнє є найбільш актуальним часом для підлітка, теперішнє є менш актуальним, а минуле – найменш актуальним часом (Зайнагабдинов, 2007: 13).

Висновки. Таким чином, оптимальним для формування життєвої позиції в підлітковому віці слід визнати наявність середніх показників за часовими

установками «Я-минуле» та «Я-теперішнє» та високого показнику за часовою установкою «Я-майбутнє». Саме такі підлітки здатні найбільш раціонально та гнучко продумати своє майбутнє, сформувавши таку життєву позицію, яка допоможе їм в досягненні їх цілей. Такі підлітки здатні об'єктивно оцінювати свої минуле, теперішнє та майбутнє, визнаючи їх позитивні та негативні моменти, мають конструктивну установку на формування життєвої позиції. Таким підліткам притаманне переживання цілісності часової перспективи з позитивною спрямованістю думок в майбутнє. Високі показники за шкалами «Я-минуле» та «Я-теперішнє» свідчать про наявність спрямованості в минуле або зацикленість на теперішньому, які заважають розвитку особистості підлітка, а низькі говорять про травматичність пережитого досвіду та безпорадне ставлення до життя, що заважає формуванню. Психологічними особливостями підлітків із високими показниками є наявність в самосвідомості часових самоустановок, що узгоджуються в часову перспективу шляхом підключення захисних механізмів, які обмежують самоусвідомлення та конструктивні прояви життєвої позиції. Низькі показники часових установок характерні для досліджуваних, у яких спостерігається наявність розбалансованих часових установок, що не інтегруються в часову перспективу.

Література

1. Авдулова, Т. П. Психология подросткового возраста. М.: Издательство Юрайт, 2018. 394 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. 445 с.
3. Белановская О. В. Жизненные планы и ориентация на будущее у детей-сирот [Текст]. *Социально-педагогическая работа*. 2011. № 5. С. 48–53.
4. Бороздина, Л. В. Возрастные изменения временной трансперспективы субъекта [Текст]. *Психологический журнал*, 1998. Т.19. № 2-3. С. 40–49.
5. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности [Текст]. К., 1984. 207 с.
6. Зайнагабдинов, И. Р. Динамика временной трансперспективы в становлении «образа Я» подростка: автореф. дис. канд. психол. наук [Текст]. М., 2007. 24 с.
7. Кон И. С. В поисках себя: Личность и её самосознание [Текст]. М.: Политиздат, 1984. 335 с.
8. Логинов А. А. Гомеостаз: философские и общепсихологические аспекты [Текст]. – М.: 1979. – 176 с.
9. Михайлова І. В. Особистісні детермінанти прояву турботи про себе в ранньому юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 [Текст]. К., 2010. 305 с.

10. Подмазин С. И., Сибиль А. И. Как помочь подростку с «трудным» характером [Текст]. М.: НПЦ Перспектива, 1996. 160 с.
11. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии [Текст]. М.: Педагогика, 1973. – 248 с.
12. Allport G. W. *Personality and Social Encounter*. – Beacon, 1960. 386 p.
13. Toffler A. *Future Shock*. Bantam, 1984. 576 p.
14. Zimbardo P. G., Boyd J. N. Putting time in perspective: A valid, reliable individual - differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. Vol. 77.

References

1. Avdulova, T. P. (2018). *Psihologija podrostkovoogo vozrasta: [Psychology of adolescence]*. M.: Izdatel'stvo Jurajt [in Russian].
2. Bahtin M. M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]*. M. [in Russian].
3. Belanovskaja O. V. (2011). Zhiznennye plany i orientatsija na budushee u detej-sirot [Life plans and future orientation of orphans]. *Sotsialno-pedagogicheskaja rabota – Socio-pedagogical work*, 5, 48–53 [in Russian].
4. Borozdina, L. V. (1998). Vozrastnye izmenenija vremennoj transperspektivy sub"ekta [Age-related changes in the subject's transient perspective]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 2-3, 40–49 [in Russian].
5. Golovaha E. I., &Kronik A. A. (1984). *Psihologicheskoe vremja lichnosti [Psychological personality time]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Zajnagabdinov, I. R. (2007). Dinamika vremennoj transspektivy v stanovlenii «obraza ja» podrootka [The dynamics of temporal perspectives in the formation of the "image" of a teenager]. *Extended abstract of candidate thesis*. M. [in Russian].
7. Kon I. S. (1984). *V poiskah sebja: Lichnost' i ejo samosoznanie [Finding Your self: Personality and Self Identity]*. M.: Politizdat, [in Russian].
8. Loginov A. A. (1979). *Gomeostaz: filozofskie i obschebiologicheskie aspekty [Homeostasis: philosophical and generalbiological aspects]*. M. [in Russian].
9. Mihajlova I. V. (2010) Osobistisni determinanti projavu turboti pro sebe v rann'omu junats'komu vitsi [Personal determinants of self-care in early adolescence]. *Candidate thesis*. K. [in Ukrainian].
10. Podmazin S. I., Sibil A. I. (1996) *Kak pomoch' podrootku s «trudnym» harakterom [How to help a teenager with a "difficult" character]*. M.: NPTs Perspektiva. [in Russian].
11. Rubinshtejn S. L. (1973) *Problemy obshej psihologii [Problems of General Psychology]*. M.: Pedagogika. [in Russian].

12. Allport G. W. (1960) *Personality and Social Encounter*. Beacon, [in English].
13. Toffler A. (1984) *Future Shock*. Bantam. [in English].
14. Zimbardo P. G., Boyd J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual - differences metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 77. [in English].

OndoAnge A. M.

THE TIME ASPECT OF THE FUTURE ORIENTATION DETERMINANT AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE TEEN'S LIFE POSITION

The article discusses the temporal aspect of the determinant of "future orientation" and its role in shaping adolescents' life position. It is a well-known fact that, depending on one's age, one perceives time differently. Time as a constant of human being has a great influence on the whole mental world of man, including the formation of the vital position of the individual. This is especially striking in adolescence, when at the same time begins to form a temporal perspective of the individual and the formation of his life position. Orientation to the future in its temporal and substantive aspects is a determinant of the formation of a teenager's life position. The purpose of the article is an experimental study of the temporal settings of the individual as a temporal aspect of the determinants of "future orientation" and their role in shaping adolescents' life position. The temporal attitudes of adolescents were investigated using the "Incomplete Sentence Method" by SI Podmazin and OI Sibel in modification by IV Mikhailova. Such settings as "I-past", "I-present", "I-future" were experimentally investigated. "I - the past" contains the subjective experience of the individual, the system of stimulation and stimulation of personality, delineates the boundaries and nature of self-development, determines its success in the present, provides confidence or undermines the future. "I am present" includes a system of knowledge about myself and the world, a system of self-regulation, a system of ways of self-realization in life and ways of self-development, a system of self-affirmation, gives meaning to the future, makes it passive or active, and also realizes or corrects the results of the past. I am the future is a system of projects of myself, my life, a hierarchy of goals, criteria of success and competence. The connection of these three temporalities in the personality consciousness is formed in the picture of life path, it can be viewed in the structure of individual time through the prism of ideas of the person about the future. context of formation of the vital position of the individual. Most respondents showed averages over all three time settings, which is a normal state of affairs, especially in adolescence. The article also demonstrates the psychological characteristics of each of the levels of indicators of time settings.

Key words: future orientation, self-past, self-present, self-future, time aspect, time perspective, life position, adolescence.

ОндоАнге Аліса Мігелівна – аспірантка Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, практичний психолог приватної практики;

OndoAnge Alisa – graduate student Odessa I.I. Mechnikov National University, psychologist, private practice.

УДК 159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-2-174-188>

Шульженко Д. І. (ORCID 0000-0001-8943-497X),
Кетлер-Митницька Т. С. (ORCID 0000-0002-1665-4282)

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕРНАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми оцінювання сформованості інтернальності та готовності до особистісно-професійного саморозвитку майбутніх психологів у контексті високих вимог до особистісного розвитку фахівців цього профілю. Стисло охарактеризовано поняття дослідження. На основі огляду теорії питання сформульовано підсумок, що інтернальність майбутніх психологів можна розглядати в якості чинника їх готовності до особистісно-професійного саморозвитку. Наведено дані сучасних емпіричних досліджень, які підтверджують існування взаємозв'язків між цими властивостями. Встановлено недостатність експериментально-дослідного вивчення характеру їх взаємовпливу. Розкрито запропоновану авторами структуру інтернальності майбутніх психологів (когнітивний, особистісний, регуляторний компоненти) та їх готовності до особистісно-професійного саморозвитку (когнітивний, аксіологічно-мотиваційний, поведінковий компоненти). Зазначено психодіагностичні методики, призначені для оцінки сформованості кожного компоненту. Подано інформацію щодонавчальних закладів та кількості майбутніх психологів четвертих і п'ятих курсів, які взяли участь у констатувальному експерименті. Проілюстровано та проаналізовано статистично значущі кореляційні зв'язки між компонентами досліджуваних явищ (із застосуванням критерію лінійної кореляції К. Пірсона). Встановлено існування статистично достовірного взаємозв'язку між: когнітивним компонентом інтернальності та аксіологічно-мотиваційним компонентом готовності майбутніх психологів до особистісно-